lâî, *Tebyînü'l-ḥaḳā'iḳ*, Bulak 1313, III, 290; İbn Receb, *el-Ḳavā'ıd*, Beyrut 1413/1992, s. 172, 399; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Beyrut 1398, V, 32; İbn Nüceym, *el-Baḥrü'r-râ'iḳ*, VI, 254; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuḥfetü'l-muḥtâc*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), VI, 387; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerḥu Muḫtaṣarı Ḫalîl*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), VIII, 170; Ahmed b. Guneym en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devânî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 249; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1415/1994, V, 312; VI, 767; Ettafeyyiş, *Şerḥu Kitâbi'n-Nîl ve şifâ'i'l-ʿalîl*, Beyrut 1392/1972, XV, 339; Ahmed Fethî Behnesî, *el-ʿUḳūbe fi'l-fıḳhi'l-İslâmî*, Kahire-Beyrut 1403/1983, s. 232-233; Hayreddin Karaman, *Hayatımızdaki İslâm*, İstanbul 2003, s. 407-408; Hüseyin Esen, "İslâm Hukukunda Ölümün Malî Hak ve Borçlara Etkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, IX/1, Sivas 2005, s. 55-86; "Teklîf", *Mv.F*, XIII, 248-250; "Terike", *a.e.*, XI, 206-266; "Zimmet", *a.e.*, XXI, 274-279; "Mevt", *a.e.*, XXXIX, 248-314.

HÜSEYİN ESEN

ÖLÜM CEZASI

Arapça'da **ukūbetü'l-katl / ukūbetü'l-i'dâm** terkipleriyle karşılanan ölüm cezasını belirtmek üzere klasik fıkıh literatüründe genellikle özel infaz şekilleri dikkate alınarak **recm, salb** veya **kısâs**; infaz usulünün söz konusu olmadığı durumlarda ise **katl** yahut **izhâku'r-rûh** (canı bedenden ayırma) terimleri kullanılmıştır.

Tarihsel Süreç. İlk toplumlardan itibaren suç ve cezaların belirlenmesinde dinî-ahlâkî kabuller etkili olmuştur. Başlangıçta daha ziyade toplumun bütününün korunması ön plana alınmış, toplumsal tepkinin suçlunun hayatına son verilmesini gerektirecek şekilde kuvvetli olduğu durumlarda ölüm cezası suçluya uygulanan bir yaptırım türü olarak ortaya çıkmıştır. Adam öldürme suçu için verilen ölüm cezasında öldürülen kişinin hayat hakkını aynen telâfi etme düşüncesi (ödetme kuramı), bunun dışındaki genel veya özel menfaat ve değerlerin ihlâli için uygulananda ise potansiyel suçlulara gözdağı vererek suçların önlenmesi düşüncesi (ortak yarar kuramı) daima bu cezanın fikrî temelleri arasında yer almıştır. İlk toplumlarda genellikle ölümle cezalandırılan suçlar şunlardı: Adam öldürme, zina, büyücülük, kabileye veya ait olduğu topluluğa ihanet, kutsal kabul edilen bir şeye saygısızlık, hırsızlık, bazı suçların tekerrürü. Ölüm cezasının uygulanma şekilleri toplumdan topluma farklılık arzetmekte, infaz bazan işkenceyle birlikte ve daha çok alenî şekilde gerçekleştirilmekteydi.

Eski Mısır'da çeşitli suçlar için ölüm cezası uygulanırdı. Meselâ kutsal sayılan hayvanları öldürmek, geliri hakkında yalan bildirimde bulunmak, sahte ölçü birimleri kullanmak ölümle cezalandırılırdı. Ana baba katili işkence edildikten sonra, zina yapan kadın işkence edilmeksizin ateşte yakılırdı. Mezopotamya'da uygulanan yasalarda da çeşitli suçlar için ölüm cezasına yer verilmiştir. Sumerler'de adam öldürmenin cezası ölümdü. Hammurabi kanunlarında adam öldürme, kadının zinası, aile içi yasak ilişki, büyücülük, hırsızlık gibi suçlar için ölüm cezası verilmesi ve bu cezanın suda boğma, ateşe atma, kazığa oturtma gibi usullerle infaz edilmesi öngörülmüştür. Eski Hint hukukunda ölüm cezası adam öldürme, yüksek sınıftan bir kişiyi tahkir gibi suçlardan dolayı uygulanırdı. Ancak en yüksek kast olan Brahmanlar'a idam cezası verilmezdi. Eski İran'da çeşitli suçlar için verilen idam cezası kılıçla başın kesilmesi ve taşlama gibi usullerle infaz edilirdi. Devlete ve dine hıyanetin cezası ise çarmıha gerilmekti. Eski Yunan'da Atina Devleti'nde yönetim biçimi olan cumhuriyeti kaldırıp yerine krallık kurmaya çalışmak, casusluk, dini tahkir, kalpazanlık, adam öldürme, çocuk düşürme, evli bir kadınla ilişki, kundakçılık, bazı hırsızlık türleri vb. suçlar ölümle cezalandırılırdı. Cezanın infazı ise zehir içirme, uçuruma atma, baş kesme, boğma, taşlama, ölünceye kadar dövme gibi usullerle olurdu. Isparta Devleti'nde ise idam cezası nâdiren uygulanır ve çoğunlukla boğmak, bazan da taşlamak, uçuruma atmak suretiyle infaz edilirdi. Roma hukukunda devlete ihanet, adam öldürme, kundakçılık, bir kimsenin şeref ve namusunu lekeleyen şiirler yazmak, bunları alenen okumak gibi suçlar ölümle cezalandırılırdı. Ancak idam cezasının infazı için halkın onayı gerekirdi. Cumhuriyet devrinin ardından imparatorluk döneminde cezalar ağırlaşmış ve sınıflar arasında ayırımcılık belirgin hale gelmişti. Siyasî olmayan âdi suçlar için yüksek sınıftan olanların idama mahkûm edilmesi nâdiren görülürken aşağı sınıflara mensup olanlar bazan önemsiz bir suç yüzünden idama mahkûm olurdu. Arabistan'da İslâm'dan önceki dönemde ölüm cezasını gerektiren suçların başında yol kesme, eşkıyalık, hırsızlık, zina, adam öldürme, kabile disiplini ve geleneklerini ihlâl etme gibi eylemler gelmekteydi. Zinanın ölümle cezalandırılması daha ziyade câriyeler dışında hür Arap kadınları için geçerliydi. Ölüm cezası genellikle kılıçla infaz edilirdi. Bazı durumlarda mızrakla öldürme, ağaca germe, taşlayarak öldürme, iple boğma ve asma, işkence ile öldürme şeklinde uygulamalara da rastlanır.

Yahudilik'te adam öldürme suçu için kısasa hükmedilmiştir (Tekvîn, 9/6; Çıkış, 21/22-24; Levililer, 24/17). Çocuğunu putlara kurban eden (Levililer, 20/2-4), hür bir yahudiyi kaçırıp alıkoyan veya köle olarak satan (Çıkış, 21/16; Tesniye, 24/7), ana babaya vuran ve lânet eden (Levililer, 20/9; Çıkış, 21/15, 17), kimselerin insan hayatı için tehlike arzettiği kendisine bildirildiği halde gerekli tedbiri almadığından dolayı bir insanı öldüren öküzün sahibinin (Çıkış, 21/29) ölüm cezasıyla cezalandırılması öngörülmüştür. Yine başka ilâhlar için kurban kesme (Çıkış, 22/20), Rabb'in adına sövüp lânet etme (Levililer, 24/10-16), büyücülük yapma (Çıkış, 22/18; Levililer, 20/27), Şabat (cumartesi) gününün kutsallığına uymama ve bu günde çalışma (Çıkış, 31/14-15), dinden dönüp başka ilâhlara, güneşe, aya tapma (Tesniye, 17/2-5) gibi din aleyhine işlenen suçlarla nişanlı ya da evli bir kadınla zina (Levililer, 20/10; Tesniye, 22/22-24), üvey anneyle veya gelinle ilişki (Levililer, 20/11-12), livâta (Levililer, 20/13), hayvanlarla cinsel ilişki (Çıkış, 22/19; Levililer 20/15-16), evlenen kızın bâkire çıkmaması (Tesniye, 22/13-21), nişanlı kızın ırzına geçme (Tesniye, 22/25), bir din adamının (kâhin) kızının fahişelik yapması (Levililer, 21/9), bir adamın hem bir kızla hem de kızın annesiyle evlenmesi (Levililer, 20/14) gibi iffetsizlik sayılan fiiller ve durumlar da ölüm cezasını gerektiren suçlar arasında kabul edilmiştir. Eski Ahid'de kılıçla öldürme (Çıkış, 32/27), taşlama (Tesniye, 22/24), yakma (Levililer, 20/14; 21/9) gibi infaz şekilleri yer almaktadır.

Yeni Ahid'de genel anlamda kan dökmemeye ve kötülüğe karşı affedici olmaya yönelik tavsiyeler bulunması yanında (Matta, 5/21; Luka, 6/27-30, 37) Hz. İsâ'nın şeriatı ve peygamberleri yıkmaya değil tamamlamaya geldiğini bildirdiği (Matta, 5/17) ve devletin kılıcının kötülere karşı gerekli olduğu yönünde ifadelerin yer alması (Romalılar'a Mektup, 13/1-5), kilisenin siyasî gelişmelere paralel biçimde ölüm cezasını kabul ve reddetme şeklinde iki farklı anlayışı benimsemesine imkân tanımıştır. Roma İmparatorluğu'nun hıristiyanlara baskı uyguladığı ilk üç asır boyunca kilise bilginleri bir insanı öldürmenin yasak olduğunu, Hıristiyanlığın affetmeyi, hoşgörüyü teşvik ettiğini belirtmekle yetinmiştir. Konstantinos tarafından Hıristiyan-

lığın resmî din olarak tanınmasından sonra (313) kısas ilkesine dayanılarak ölüm cezasının devlet tarafından uygulanmasının meşrû olduğu benimsenmiş, Tanrı'nın kurduğu düzene karşı işlenen suçun cezasının yine O'nun temsilcisi olan devlet tarafından verileceği kabul edilmiştir. Avrupa'da XVII. yüzyıl sonlarına, İspanya'da 1830'lara kadar faaliyetlerini sürdüren engizisyon mahkemeleri tarafından verilen ölüm cezalarının infazı genellikle suçluların ateşte yakılması ya da kemiklerinin kırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda XII. yüzyılda engizisyon mahkemelerince takibata uğratılan Valdo isimli bir şahsın müridleri (Valdocular) tarafından insanlık tarihinde ilk defa ölüm cezasının kaldırılmasının gerekliliği düşüncesi ortaya atılmış, ölüm cezası bir insanı yasal biçimde öldürme şeklinde değerlendirilerek sorgulanmıştır (Lloyd, s. 78). XV-XVII. yüzyılların ceza uygulamalarında hümanist düşüncenin bazı etkileri olmuş, meselâ boynunu vurma şeklindeki infaz yöntemi daha çok soylulara uygulanmış, suçlular genellikle asılarak öldürülmüş; toprağa gömme, suda boğma, kalpazanların haşlanması gibi infaz usulleri ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte bir kısım suçlar için çarka vurma, ateşte yakma şeklindeki işkenceli infaz şekillerinin uygulanmasına devam edilmiştir. Yer ve zamana göre bazı farklı yaklaşım ve uygulamalar olsa da XVIII. yüzyıla kadar ölüm cezası dünyanın hemen her yerinde en ağır cezalandırma yöntemi olma özelliğini korumuştur. Sadece eski Çin'de ölüm cezasının hemen hemen hiç uygulanmadığı, eski Slav örfünde de bu cezanın bulunmadığı söylenmektedir.

XVIII. yüzyılda ölüm cezasının kavram olarak sorgulanmasına yönelik atılan adımlar cezanın tarihî seyrini etkilemiştir. Hukuk teorileri düzleminde ilk defa Beccaria'nın ortaya attığı ölüm cezasının kaldırılması düşüncesi hemen uygulama alanı bulamamışsa da bu cezanın kaldırılmasını hedefleyen bir hareketin başlamasını sağlamıştır. XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa ülkelerinde savaşların ve siyasî rejimlerin etkisiyle ölüm cezasının uygulanması hususunda gelgitler yaşanmış, XX. yüzyılın ortalarından itibaren Batı Avrupa ülkelerinin genelinde ölüm cezası yasal olarak kaldırılmıştır. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri'nin elli eyaletinden otuz sekizinde, Asya ve Afrika ülkelerinin çoğunda ölüm cezası halen yürürlükte olup Batı Avrupa'da da idam cezasının geri getirilmesine yönelik düşünce ve çağrılar bulunmaktadır.

İslâm Hukukunda. Fıkıh eserlerinde ölüm cezasının verilmesine sebep teşkil eden suçlar "cinâyât", "hudûd", "cirâh", "dimâ", "ta'zîr" gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Klasik doktrinde cezaî müeyyideler için yapılan kısas, had ve ta'zîr şeklindeki üçlü ayırım esas alındığında -bazılarında görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte- ölüm cezasını gerektiren suçların bu grupların her biriyle ilgili olduğu görülür. Ölüm cezasını gerektiren suçların başında haksız yere kasten adam öldürme fiili gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde her insanın hayat hakkına sahip olduğu, bu hakkı ihlâl etmenin ağır uhrevî müeyyidesi bulunduğu gibi dünyada ölüm cezasıyla karşılık göreceği ifade edilmiştir (en-Nisâ 4/92, 93; el-Mâide 5/32; el-İsrâ 17/33; *Müsned*, I, 61, 65, 70; Buhârî, "Diyât", 30; İbn Mâce, "Ḥudûd", 1; Tirmizî, "Fiten", 1). Ancak fıkıh doktrinlerince, âyet ve hadislerde kısasın zorunlu ve vazgeçilmez bir ceza olarak değil diyet ve af alternatifleriyle birlikte düzenlendiği dikkate alınarak (el-Bakara 2/178; el-Mâide 5/45; Müslim, "Ḳasâme", 32; İbn Mâce, "Diyât", 35) kasten adam öldürme fiilinde hem kamu hem şahıs haklarının ihlâli söz konusu olmakla birlikte şahsî hak ihlâlinin baskın olduğu kabul edilmiştir (bk. KISAS). Bunun dışında naslarla belirlenmiş olan durumlarda verilen ölüm cezasının genel adı "had"dir. Meselâ evlinin zinasına uygulanan recm cezasının had olarak adlandırılması hususunda İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu görüş birliği içindedir. Buna karşılık naslarda yer alan bazı cezaların siyasî-idarî nitelikte sayılması veya Hz. Peygamber'in devlet başkanı sıfatıyla kullandığı takdir yetkisi (ta'zîr) çerçevesinde değerlendirilmesi ya da bazı suçların kısas gerektiren bir eylem içerdiğinin kabul edilmesi sebebiyle eşkıyalık, dinden dönme gibi fiillere verilen ölüm cezasının had olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği tartışmalıdır. Bu tartışmalarla bağlantısı bulunan diğer bir görüş ayrılığı, cezası naslarla belirlenmeyip yetkili mercilere bırakılmış olan suçlara ölüm cezası verilip verilemeyeceği, yani ta'zîrin ölüm cezası düzeyinde olup olmayacağı hakkındadır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri Resûl-i Ekrem'in, "Allah'ın hadlerinden bir had olmadıkça hiç kimse on kırbaçtan fazla dayağa mahkûm edilemez" meâlindeki hadisine dayanarak (Buhârî, "Ḥudûd", 42; Müslim, "Ḥudûd", 40) ta'zîr kapsamında ölüm cezası verilmesini kabul etmemişlerdir. Hanefî hukukçularının yanı sıra İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi Hanbelî fakihleri ise umumi maslahatın gerekli kılması halinde topluma zarar veren kişilere ta'zîr yoluyla ölüm cezası verilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Özellikle Hanefî fakihleri bu niteliği taşıyan ölüm cezasını siyaseten katil şeklinde ifade etmişlerdir. Hanefîler'in siyaseten ölüm cezası verilebileceğini belirttikleri livâta, ana rahmindeki çocuğun öldürülmesi gibi suçların çoğu için diğer mezheplerde had veya kısas adıyla ölüm cezası öngörülmüştür. Esasen Hanefîler'in ve diğer mezhep hukukçularının bu konuda atıfta bulundukları kavram "yeryüzünde fesat çıkarmak"tır (el-Mâide 5/33). Bu bakımdan İslâm hukukçularının bir kısmının naslarda açıkça belirtilmese de toplum düzenini bozan bazı suçlar için ölüm cezasını öngörmesi nassın geniş yorumundan kaynaklanır. İslâm hukukunda ta'zîr yoluyla verilenler dahil ölüm cezasını gerektiren suç sayısının oldukça sınırlı olması, af, şüphe ve sulh gibi gerekçe ve yollarla bu cezanın asgari düzeye indirilmesine imkân tanınması, bu hukuk düşüncesinde toplumsal zaruret söz konusu olmadıkça ölüm cezasını uygulamama politikasının benimsendiğini göstermektedir.

İslâm hukukçuları, ölüm cezasının sonucunun başka cezalarla kıyaslanamayacak derecede ağır olduğunu göz önünde bulundurarak suçun şüpheye yer bırakmayacak ölçüde sabit olduğu durumlar dışında bu cezanın uygulanmaması gerektiğine dikkat çekmişler; Allah hakkı olarak kabul edilen durumlarda fâilin yargı makamına bildirilmemesini, kul hakkı kapsamındakilerde ise suçlunun mağdur tarafından affedilmesini teşvik eden (*Müsned*, I, 419, 438; Ebû Dâvûd, "Ḥudûd", 6; Nesâî, "Sârik", 4, 5) ve had gerektiren suçlarda şüphenin sanık lehine yorumlanarak bu cezaların olabildiğince azaltılmasını emreden (İbn Mâce, "Ḥudûd", 5; Tirmizî, "Ḥudûd", 2) nasları, zorunlu olmadıkça had suçları hakkında takibat yapılmaması ve suçun ispatını zorlaştıran -hatta bazı durumlarda neredeyse imkânsız kılan- şartlar konulması yönünde yorumlamışlardır. Bu sebeple fıkıh doktrininde sanığa kısas ya da had cezası verilebilmesi için suç unsurlarının mevcudiyetinde ve suçun sübûtunda hiçbir şüphenin bulunmaması ve bu kesinliğin infaz safhasına kadar devam etmesi şart koşulmuştur. Kasten adam öldürmede sanığın suçunu ikrar etmemesi durumunda şahitlerin tezkiyesi gerekli gö-

rülmüş, zinanın ispatı için bu fiilin dört şahit tarafından açıkça görülmüş olması şartı aranmış, Hanefî, Hanbelî ve Zeydî mezheplerince ikrarın geçerli olabilmesi için dört defa tekrar edilmesi gerektiği belirtilmiş, suç sadece fâilin ikrarıyla sabit olmuşsa ikrardan rücû halinde cezanın düşeceği kabul edilmiştir. İslâm tarihi boyunca özellikle zina haddinin nâdiren uygulanmasının temel sebebi, suçun ispatının zor oluşu yanında kötülüğün duyulup yayılmasını engelleme ve fâilin ıslahının ümit edilmesi gibi sebeplerle fâilin yetkililere bildirilmemesinin tercih edilmesidir. Öte yandan kasten hukuka aykırı şekilde ölüm cezası vermesi durumunda hâkimin kısas cezasına çarptırılması, ölüm cezasına karar vermeyi düşünen hâkimin son derece titiz davranmasını sağlama amacına yönelik bir yaptırımdır.

Kötüye kullanılması kuvvetle muhtemel olduğu için suçun sabit olmasından sonra suçlunun tövbe etmesinin had niteliğindeki ölüm cezasını düşürmeyeceği kabul edilmiştir. Ancak eşkıyalık (hırâbe) suçunu işleyen kimselerin yakalanmadan önce tövbe etmeleri (el-Mâide 5/34), irtidad edenlerin ise tövbe teklifini kabul etmeleri halinde cezanın düşeceği konusunda görüş birliği vardır. Ayrıca isyan suçunda isyancıları ikna etmek üzere ehil bir kimsenin onlarla görüşmesi şart koşulmuştur. Bu hükümler mümkün mertebe suçlunun ıslahının öncelikli hedef olduğunu göstermektedir. Fıkıh âlimleri özellikle, Hz. Peygamber'in organları keserek işkence etmeyi (müsle) ve ateşte yakarak öldürmeyi yasaklayan ifadelerini göz önüne alarak (Buhârî, "Cihâd", 149, "Zebâ'iḥ", 25; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 110, 112) ölüm cezasının infazı aşamasında insanî ölçülerin dışına çıkılmaması gereğine dikkat çekmişler, bu sınıra titizlikle riayet edilmesini sağlamak üzere had ve kısas cezalarının devlet başkanı ya da temsilcisi huzurunda gerçekleştirilmesi kuralını benimsemişlerdir (ayrıca bk. İNFAZ).

İslâm hukukunda cezaların amacıyla ilgili görüşlerin temellendirilmesinde maslahat kavramı ve makāsıdü'ş-şerîa için yapılan zarûriyyât, hâciyât ve tahsîniyyât ayırımı öncelikli bir yere sahiptir. Buna göre cezalar, kötülükleri ortadan kaldırmak suretiyle toplumun yararını sağlamak ve zarara uğramasını engellemek için konmuş, aslında zarar içermekle birlikte sonuçta korudukları menfaat sebebiyle meşrû sayılmıştır (İzzeddin İbn Abdüsselâm, *Muḫtaṣarü'l-fevâ'id*, I, 14). Ölüm cezası da meşruiyet temelini bireysel ve toplumsal yararın sağlanması ve zararın giderilmesi amacında bulur. Makāsıdü'ş-şerîanın en önemli kategorisini oluşturan zarûriyyât kısaca "din, can, akıl, nesil ve malın korunması" şeklinde ifade edilen beş temel maksatta birleşir ve ölüm cezasına hükmedilen durumlarda bu esaslardan biri veya birkaçının, meselâ kısasta canın, recmde neslin, hırâbe haddinde can ve malın, mürtedin ölümle cezalandırılmasında dinin korunması söz konusudur. Fakihlerin ölüm cezasının amacıyla ilgili izahlarında zecir unsuru, yani suçun işlenmesini önleme ve potansiyel suçluları caydırma gayesi ön plana çıkmakla birlikte suçların zincirleme bir seyir kazanmasını önlemek üzere suç ve ceza arasında mağdur tarafın intikam duygusunu tatmin edecek düzeyde bir denklik bulunmasının önemi üzerinde de durulmuştur. Bu yönüyle ölüm cezası bireysel yararın korunmasını da sağlamakla beraber nihaî hedef güven ve istikrarı tehdit eden eylemleri asgari seviyeye indirerek toplumsal yararı temin etmektir. Nitekim, "Bir insanı öldüren bütün insanları öldürmüş gibi olur" âyeti (el-Mâide 5/32) yorumlanırken kâtilin mâsum bir insanı öldürmekle aynı hakka sahip olan insanlığın da hayat hakkına tecavüz ettiği ve topluma kötü örnek olarak insanları cinayet işleyebilme konusunda cesaretlendirdiği belirtilmek suretiyle suçun toplumsal niteliği vurgulanır. Yine, "Kısasta sizin için hayat vardır" âyetinde geçen (el-Bakara 2/179) "hayat" kelimesiyle toplumu oluşturan fertlerin hayat haklarının eşit bir şekilde korunması amacının kastedildiği belirtilir. Ölümle cezalandırılan diğer eylemler için de benzer açıklamalar yapılır. Meselâ yol kesme suçunda suçluların insanların can ve mal güvenliğine karşı eyleme geçen kimseler olması sebebiyle suçun topluma karşı işlenmiş sayıldığı, dolayısıyla cezanın toplum yararına olduğu açıktır. İsyan suçunun ölümle cezalandırılmasının ancak suçluların eyleme geçerek topluma zarar verme aşamasına gelmeleri halinde gerekli görülmesi suçluların cezalandırılmasından çok toplumun korunmasının amaçlandığını gösterir. Zina suçunun toplumsal boyutu bunun nesle ve ırza yönelik bir eylem olarak kabul edilmesinde belirir. Nitekim Kur'an'da nesli öldürme ile cana kıyma ifadelerinin bir arada zikredildiği âyetlerden hareketle (el-İsrâ 17/32, 33; el-Furkān 25/68) zinanın nesle ve ırza yönelik bir cinayet niteliği taşıdığı ifade edilmiştir. Öte yandan bazı fakihler mahkûmiyetten önce suçlunun pişmanlık duyması, mağdurun suçluyu affetmesi vb. durumlarda cezanın düşmesi hükmüyle had suçlarının mahkemeye intikalini ve ispatını zorlaştırıcı önlemler alınmasına dikkat çekerek ölüm cezası dahil olmak üzere cezalarda olabildiğince suçlunun ıslahı amacının güdüldüğünü vurgulamıştır.

Günümüzde müslüman düşünürlerin bir kısmı, makāsıd eksenli yorumlar çerçevesinde İslâm hukukundaki cezaî yaptırımlarla varılmak istenen asıl hedefin recm, kısas vb. cezaları uygulamak değil toplumun kötülüklerden korunması olduğuna dikkat çekerek dünyada ölüm cezasının kaldırılması yönündeki girişimlerin dinin asıl amaçları açısından değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşımı eleştiren veya ihtiyatla karşılayan çoğunluğun bu konudaki görüşlerini şöylece özetlemek mümkündür: Batı düşüncesinde insan hakları öğretisi ödevleri ihmal edip haklara öncelik tanıyan bir yapı arzetmekte, bunun bir uzantısı olarak Batı ceza hukuku sistemlerinde suçlunun mağdura ve topluma verdiği zarar önemli ölçüde göz ardı edilmektedir. Her türlü refah ve sosyal hak imkânlarının bulunmasına rağmen Batı toplumlarında suç oranlarının artmasında bu yaklaşımın önemli payı vardır. İslâmî öğretide hayat hakkının insana Allah tarafından bahşedildiği ve dokunulmaz olduğu kabul edilmiş, bu dokunulmazlığın ancak başkasının hayat hakkına tecavüz ya da toplumun hayatî menfaatlerine zarar verme gibi durumlarda ve yine insana hayat hakkını bahşeden ilâhî iradeye uygun biçimde kaldırılabileceği esası benimsenmiştir. Ölüm cezasının kaldırılması fikri insan hayatının kutsal sayılması noktasında İslâmî öğretiyle kesişirse de zaruri olan durumlarda ve özellikle kasten başkasının hayat hakkının ihlâli halinde bu cezanın uygulanması belirtilen temel yaklaşımı zedeleyen değil destekleyen bir tutum sayılmalıdır.

Osmanlılar'da. Kanunnâmelerde had ve kısas kategorilerinde yer alan suçlar için şer'î hukukta öngörülen cezalar esas kabul edildiğinden bunlarla ilgili ayrıntılı düzenlemelere gidilmemiş, daha ziyade ta'zîr kapsamında olmak üzere bazı ağır suçların ölümle cezalandırılması öngörülmüş ve buna siyaset cezası denilmiştir. Had ve kısas cezalarının infazını onama yetkisi devlet başkanına ait olduğundan bu cezalar da siyaset kavramıyla ifade edilmiştir. Bu terim, şer'î hukuka uygunluğu tartışılan ve bazı siyasî suçlar için verilen ce-

zaları da içerecek şekilde kullanılmıştır. Osmanlı kanunnâmelerinde ve mahkeme kayıtlarında zaman zaman veya her zaman livâta, tütün içme, kamu parasını zimmete geçirme, zındıklık, at çalma, evlât edinme ya da köleleştirme amacıyla esir çalma, köle ve câriyeyi kandırıp kaçırma, âdet haline getirilen hırsızlık, halka öldürücü aletlerle zarar verme, yabancı ülkelere kanun dışı yollarla tahıl ürünleri ihracı gibi suçların ölümle cezalandırıldığı görülmektedir. Ağır ihmali görülen önemli devlet görevlileri de çok defa ölümle cezalandırılmıştır.

Osmanlı hukukçuları, genel olarak padişahın meşrû emirlerine karşı girişilen toplumsal düzeni bozucu isyan hareketlerini bağy suçu olarak değerlendirmiş ve bu suçu işleyenlerin ölümle cezalandırılması gerektiği yönünde fetva vermiştir. Merkezî otoritenin sarsılmasına sebep olabilecek taraftar toplama, isyan ya da kargaşa çıkarma, ihtilâle veya savaşa kalkışma gibi hareketler ister saray efradı ister halk tarafından işlensin Osmanlılar'ın hemen her döneminde çoğunlukla ölümle cezalandırılmıştır. Devlet otoritesine karşı somut eylemlerin bulunmadığı, ancak potansiyel tehlike arzeden durumlarda da politik amaçlarla ölüm cezasının uygulanması söz konusu olmuştur. Nitekim vezir, paşa gibi devletin üst kademesinde bulunan birçok görevlinin bu sebeple hayatına son verilmiştir. Fâtih Kanunnâmesi'nde tahta çıkan padişahın "nizâm-ı âlem" için kardeşlerini öldürmesini öngören hüküm, suçun maddî unsuru olan fiilî isyanı işlemeyen hânedan üyelerinin de öldürülebilmesine imkân verdiğinden fıkhî esaslara uygunluk açısından geniş tartışmalara konu olmuştur (Akman, s. 111-125, 150-162).

Osmanlılar'da adam öldürme suçunun kısas yoluyla ölümle cezalandırılmasında infaz genellikle kılıçla gerçekleştirilmiş, diğer suçlarda ölüm cezasının infazı için asma, boyun vurma, ikiye biçme gibi yöntemler kullanılmıştır. Sübûtunun son derece ağır şartlara bağlı olması vb. sebeplerle genel olarak İslâm tarihinde nâdiren verilen recm cezasının Osmanlı tarihinde de bir defa uygulandığı bilinmektedir. Siyaseten katil cezasının infazı kafa kesme ve boğma şekillerinden biri ile gerçekleştirilmiştir. Mahkûmun padişahın ailesinden olması durumunda eski Türk geleneğinde hânedan üyelerinin kanlarının kutsal olduğu telakkisine dayanan kanın dökülmemesi gerektiği inancının etkisiyle boğma yöntemi kullanılmıştır. Ölüm cezaları genellikle halka açık olarak infaz edilirdi. Sabıkalıların ya da gece suç işleyen hırsızların cezaları şehrin görülebilen yerlerinde, diğer suçlularınki ise suç işledikleri mekânda gerçekleştirilirdi. Ölüm cezasının alenen infaz edilmemesi durumunda ceza suçluların bulundukları hapishanelerde yerine getirilir ve cesetler denize atılırdı. İnfazların kaleden atılan bir topla ilân edilmesi âdeti III. Selim tarafından kaldırılmıştır. Cezanın saray mensuplarından birine verilmesi halinde infaz padişahın huzurunda gerçekleştirilirdi.

Genel ilke olarak Osmanlılar'da siyaseten katil cezasını verme yetkisi sultana, sadrazama ve onların yetkili kıldıkları vezirlere ait olmakla birlikte bu yetkinin devlet otoritesinin zayıfladığı ya da yetkinin kötüye kullanıldığı durumlarda zaman zaman sınırlandırılmasına yönelik girişimlerde bulunulduğu görülür. II. Mahmud döneminde yürürlüğe konulan 1254 (1838) tarihli kanunla bilhassa devlet memurları için ölüm cezası sadece had ve kısas suçlarıyla sınırlandırılmış, memurlara siyaseten katil cezası verilmemesi kabul edilmiştir. 1256 (1840) tarihli Ceza Kanunnâmesi'nde ise hükümler bütün tebaaya şâmil kılınmış, ölüm cezasını gerektiren suçlar hadler, padişaha (vatana) hıyanet, isyan ve adam öldürme olarak sayılmış, padişahın yetkisi ölüm cezasını onamayla sınırlandırılmıştır. 1851 ve 1858 tarihli kanunlarda önceki kanuna nazaran ölüm cezası bakımından önemli bir farklılık bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 61, 65, 70, 419, 438; Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 202-456; Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 36-205; Kâsânî, *Bedâ'i'*, VII, 33-142, 233-327; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muġnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulv), Riyad 1419/1999, XII, 307-551; İzzeddin İbn Abdüsselâm, *Muḫtaṣarü'l-fevâ'id fî aḥkâmi'l-maḳāṣıd: Ḳavâ'idü'l-aḥkâm*, Beyrut 1410/1990, I, 14, 80-87, 129-137; II, 190, 247, 302; a.mlf., *el-Ḳavâ'idü'ṣ-ṣuġrâ* (nşr. Sâlih b. Abdülazîz Âlü Mansûr), Riyad 1417/1997, s. 137, 139, 165; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvaḳḳıʿîn* (nşr. Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân), Demmâm 1423, III, 239, 242, 338-357; Şâtıbî, *el-Muvâfaḳāt*, II, 315-321; Şirbînî, *Muġni'l-muḥtâc*, IV, 2-193; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1963; Abdülazîz Âmir, *et-Taʿzîr fi'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye*, Kahire 1389/1969, s. 305-327; D. Lloyd, *Introduction to Jurisprudence*, London 1972, s. 78; U. Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law* (ed. V. L. Ménage), Oxford 1973; M. Ebû Zehre, *el-Cerîme*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 158-174; Ali Ali Mansûr, *Nizâmü't-tecrîm ve'l-iḳāb fi'l-İslâm*, Medine 1397/1976, I, 61-86; II, 37-61; Bahri Savcı, *Yaşam Hakkı ve Boyutları*, Ankara 1980; M. Selim Awa, *Punishment in Islamic Law: A Comparative Study*, Indianapolis 1982; M. Cherif Bassiouni, "Quesas Crimes", *The Islamic Criminal Justice System* (ed. M. Cherif Bassiouni), London-New York 1982, s. 203-209; Osman Balcıgil, *Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Af Örgütü Konferanslarında Ölüm Cezası*, İstanbul 1982; a.mlf., *İdamın Günlüğü*, İstanbul 1986; H. Homma, *Structural Characteristics of Islamic Penal Law*, Japan 1986; A. Camus – A. Koestler, *Ölüm Cezası Üstüne Düşünceler* (trc. Ali Sirmen), İstanbul 1986; Gassân Rabâh, *ʿUḳūbetü'l-iʿdâm ḥallün ev müşkile*, Beyrut 1987; W. S. White, *The Death Penalty in the Eighties: An Examination of the Modern System of Capital Punishment*, Michigan 1987; Abdülgaffâr İbrâhim Sâlih, *el-Ḳıṣâṣ fi'n-nefs fi'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye*, Kahire 1989; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990, s. 108-132, 286-288; Muhammed b. Abdullah Zâhim, *Âṣâru taṭbîḳi'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye fî menʿi'l-cerîme*, Kahire 1412/1991; J. İmbert, *Ölüm Cezası*, İstanbul 1992; Abdülkādir Ûdeh, *et-Teşrîʿu'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî*, Beyrut 1413/1993; M. Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Yaşam Hakkı ve İşkence Yasağı*, İstanbul 1993; a.mlf., "Ölüm Cezasının İlgasını Amaçlayan BM Uluslar Arası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin İkinci Seçmeli Protokolü ve Türkiyede Ölüm Cezası Sorunu", *İnsan Hakları Yıllığı*, XXII, Ankara 1990, s. 65-82; Hüseyin Ebû Zeyd, *el-ʿUḳūbetü'l-cesediyye beyne'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye ve'l-ḳānûni'l-vaḍʿî*, [baskı yeri yok] 1418/1997; Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, İstanbul 1997; Ali M. Ca'fer, *Felsefetü'l-ʿuḳūbât fi'l-ḳānûn ve'ş-şerʿi'l-İslâmî*, Beyrut 1417/1997; M. Atıyye Fetûrî, *Fıḳhü'l-ʿuḳūbeti'l-ḥaddiyye fi't-teşrîʿi'l-cinâ'iyyi'l-İslâmî*, Bingazi 1998; Esat Adil Müstecaplıoğlu, "Ölüm Cezası", *Siyasal Bilgiler*, VII/76, Ankara 1937, s. 200-205; Osman Nuri Uman, "İdam Cezası", *Adliye Ceridesi*, sy. 4, Ankara 1942, s. 341-351; Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, III/1, Ankara 1976, s. 125-146; III/2-4 (1946), s. 365-383; IV/1-4 (1947), s. 48-73; J. N. D. Anderson, "Homicide in Islamic Law", *BSOAS*, XIII (1951), s. 811-828; Hakkı Demirel, "Ölüm Cezası", *AÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XII/1-2 (1955), s. 152-171; Necdet Yalkut, "Mukayeseli Hukuk Bakımından Ölüm Cezası", *Adalet Dergisi*, LV/9-12, Ankara 1964, s. 1001-1013; Köksal Bayraktar, "Ölüm Cezası", *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, II/3, İstanbul 1968, s. 53-75; Sami Selçuk, "Anayasa ve Ölüm Cezası", *Yargıtay Dergisi*, sy. 4, Ankara 1978; M. Receb el-Beyyûmî, "İlgā'ü'l-iʿdâm ve ibḳā'ühû beyne'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye ve'l-ḳavânîni'l-vaḍʿiyye", *ME*, LVI/6 (1983), s. 881-884; Abdullah Ahmed ed-Dârî, "Cezâ'ü'l-müfsidîn fi'l-arż", *Râbıṭa*, XXVIII/296, Mekke 1989; J. Fitzpatrick – A. Miller, "International Standards on the Death Penalty: Shifting Discourse", *Brooklyn Journal of International Law*, XIX, Brooklyn 1993, s. 273-366; R. Peters, "The Islamization of Criminal Law: A Comparative Analysis", *WI*, XXXIV (1994), s. 246-274; Abdürraûf M. Ahmed el-Kemâlî, "et-Taʿzîr bi'l-ḳatl fi'l-fıḳhi'l-İslâmî", *Mecelletü'ş-şerîʿa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, XIV/39, Küveyt 1420/1999, s. 167-203; Abbûd es-Serrâc, "el-İʿdâm", *el-Mevsûʿatü'l-ʿArabiyye*, Dımaşk 2000, II, 763-765.

MÜNTEHA MAŞALI